

Právo a film. Lze je propojit ve výuce práva na právnických fakultách?¹

MICHAL URBAN, JAKUB DRÁPAL
PRÁVNICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY, PRAHA

Law and film. Useful combination in teaching law?

Summary: This article deals with legal movies and especially with their subsection of lawyer movies, their possible usage in law teaching at law schools and reasons for using lawyer movies at law schools. Today, movies about lawyers are one of the best means of engaging students in discussions about the importance of legal ethics. By storytelling they bring important issues into the classroom through ways an abstract teaching is unable to do. Common knowledge of recent movies by the young generation enables the teacher to demonstrate his points through examples to which students can relate. They can also uniquely emotionally touch students and thus create teachable moments otherwise absent in classrooms. The second part of this article is dedicated to different styles of usage of lawyer movies, mainly in a special course at law schools. Experiences from Prague Law School, Charles University and several universities in the United States of America are examined and used to discuss different approaches to teaching with lawyer movies. The article suggests several ways of organizing a special course using lawyer movies at a law school. Furthermore, the authors offer twelve movies, which according to their experience work well in seminars.

Keywords: lawyer movies, professional ethics, dilemma, reflection of law and lawyers in society, law teaching

„Potřebujeme filmové právníky (a fiktivní právníky)
... ne abychom studovali, kým jsou, ale abychom se
dozvěděli víc o tom, kým jsme my.“²

Právnické fakulty mají nepochybně naučit své studenty rozumět právu. Mohou k tomu ovšem vedle zákonů, komentářů, soudních rozhodnutí a právnické literatury používat i právnické filmy? A pokud někteří vyučující do svých seminářů či přednášek ukázky z filmů zařazují, případně zřizují dokonce specializované filmové semináře, není to jen dalším důkazem snižování vážnosti a úrovně právnického studia, či dokonce jednoduchého podbízení se studentům?

Ve svém článku předkládáme důvody, proč má podle nás smysl právní filmy do výuky na právnických fakultách zařazovat, co lze za tyto filmy považovat a jak mohou vypadat specializované filmové semináře. Nabídneme i příklady dobré praxe s výukou pomocí právnických filmů v České republice i v zahraničí, které je možné využít jak při ustanovování filmového semináře, tak používání filmových ukázek ve výuce jiných předmětů.

Filmy s právní tematikou

Filmy s právní tematikou lze nejlépe rozdělit na dvě základní kategorie – filmy o právu a filmy o právnících (*law and lawyer films*).³ Přestože se obě tyto kategorie prolínají a právnické filmy

mnohdy obsahují prvky z obou těchto kategorií, nabízí tato dichotomie základní charakteristiku jednotlivých filmů.

Hlavním hrdinou filmů o právnících je pochopitelně právník. Zápasí nejen s okolnostmi svého případu, ale také – a často především – se sebou samým. Klasickým příkladem těchto filmů je *Ďáblův advokát*, ve kterém mladý nadějný advokát zvažuje, zda bude obhajovat člověka, jenž je s největší pravděpodobností vinný. Okolnosti případu jsou důležité zejména jako pozadí, na podkladě kterého sledujeme osobní zápas mladého člověka s pokušeními, která chystá svět špičkové advokátní kanceláře. Oproti tomu filmem čistě právním je *Horká káva*, která řeší případy tzv. *frivolous lawsuits*, jako např. žalobu na společnost McDonald's kvůli opaření příliš horkou kávou, a to z perspektivy, která není běžně vidět v médiích. V takových filmech jsou osoby právníků nepřilíš důležité. Jak jsme již naznačili, řada filmů se nachází na pomezí obou

¹ Tento text vznikl v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově (PRVOUK), P17 „Vědy o společnosti, politice a médiích ve výzvách doby“, řešeného na Právnické fakultě UK.

² ELKINS, J. R. Reading/Teaching Lawyer Films. *Vt. L. Rev.* (2003–2004), sv. 28, s. 827.

³ Podobně to dělí i ELKINS, *op. cit.*, s. 868.

kategorií, jako např. právnícké drama *Norimberský proces*, ve kterém sledujeme jak osobní příběhy hlavních protagonistů, tak samotný proces s nacistickými pohlaváry v poválečném Norimberku.⁴

Filmů o právnících existuje víc než filmů o právu a mezi právníky jsou většinou oblíbenější. Jedním z důvodů je, že natočit film o právu, který by se líbil právníkům, je těžší, než natočit dobrý film o právnících, neboť „jako znalci práva, studenti práv a právníci se často zaměří na právní přesnost filmu, přičemž ignorují širší smysl filmu.“⁵ Současně platí, že zatímco soudní procesy v jednotlivých jurisdikcích ovládají jiné procesní předpisy, které režiséři musí ve filmu dostatečně popsat, má-li jejich dílo promlouvat k mezinárodnímu publiku, základní právní dilemata bývají univerzální, a tudíž i lépe zachytitelná na plátnu.

Někdy se rozlišuje ještě třetí kategorie, tzv. filmy ze soudní síně (*trial movie* či *court drama*),⁶ ty ovšem můžeme podřadit pod jednu z představených kategorií podle toho, zda režiséři v soudní místnosti sledují spíš příběh advokátů nebo projednávaný soudní případ. Z logiky věci se se soudními dramaty setkáváme častěji v zemích common law, neboť anglo-americká právní kultura ve srovnání s kulturou kontinentální dává větší prostor obhájčům obou stran (na úkor soudců, kteří dominují na kontinentě). Dramatičnosti a univerzální srozumitelnosti projevů advokátů přidává i fakt, že jejich úkolem je přesvědčit porotu složenou z právních laiků, zatímco kontinentální právní zástupci přesvědčují profesionální soudce (někdy doplněné o přísedící).

Právnícké filmy, zejména filmy o právu, můžeme pochopitelně následně dělit podle příslušných odvětví práva, kterými se zabývají. V oblasti mezinárodního práva veřejného se mezi nejlepší řadí filmy *Shake Hands with the Devil*⁷ či *Poslední spravedlivý*⁸ o genocidě ve Rwandě, dále např. *Země nikoho*,⁹ *The Whistleblower*¹⁰ nebo již zmíněný *Norimberský proces*. Do oblasti odškodnění za škodu na životním prostředí pak patří např. *Občanskoprávní spor*,¹¹ otázku odškodnění za škodu na zdraví zachycuje např. *Erin Brockovich*.¹² V oblasti trestního práva lze vypíchnout *Ex offo*¹³ či *Ve jménu otce*,¹⁴ v oblasti lidských práv *Philadelphia*,¹⁵ rodinného práva *Kramer vs. Kramer*¹⁶ – a takto by se dalo pokračovat dlouho dále.

Jelikož právo prostupuje celou společnost, je možné ho hledat prakticky v každém filmu, včetně největších hollywoodských trháků. Nejruznější právní instituty proto můžeme vysvětlovat na příkladech z filmů typu Harry Potter či Pán prstenů.¹⁷ Některé konkrétní příklady

představuje např. sborník *Právo v umění a umění v právu*,¹⁸ který vzešel z konference Olomoucké debaty mladých právníků v roce 2011. Od příkladu nutné obrany u Bruce Willise, přes způsob vedení volební kampaně proti Homerovi Simpsonovi až po rizika flexibilních zaměstnání demonstrováných na Denících Bridget Jonesové. Při troše invence lze zkrátka do právníckého semináře účelně zapojit téměř každý film, seriál či obecně televizní produkt.

Chtěli bychom upozornit na to, že těmito filmy se v našem článku zabývat nebudeme. Zaměříme se primárně na filmy o právnících, neboť ty podle nás nejlépe vypovídají o dilematech, která právníci řeší na filmovém plátně i v právní praxi. Filmová zpracování těchto konfliktů pak pomáhají v seminářích na právníckých fakultách otevírat diskuse jak nad konkrétními otázkami profesní právní etiky, tak nad rolí práva a právníků ve společnosti. Proto v následujícím textu nejprve shrneme, proč má smysl zařazovat právnícké filmy do výuky na právníckých fakultách, a následně představíme různé podoby toho, jak může vypadat specializovaný seminář věnovaný souvislostem práva a filmu.

Význam filmů o právnících ve výuce

Právo bylo tradičně vyučováno pomocí přednášek či seminářů, ve kterých si vyučující vystačil se svým hlasem, tabulí a knihami. V současnosti ovšem právnícké fakulty zařazují celé semináře věnované výuce práva prostřednictvím právníckých filmů,¹⁹ případně jednotliví vy-

⁴ *Devil's advocate* (1997), *Hot Coffee* (2011) a *Judgement at Nuremberg* (1961)

⁵ ELKINS, *op. cit.*, s. 833.

⁶ Viz ŠKOP, M. *Právo a vášeň: Jazyk, příběh, Interpretace*. Brno, 2011.

⁷ *Shake Hands with the Devil* (2007).

⁸ *The Last Just Man* (2002).

⁹ *Ničija zemlja* (2001).

¹⁰ *The Whistleblower* (2010).

¹¹ *A Civil Action* (1998).

¹² *Erin Brockovich* (2000).

¹³ *Ex offo* (1998).

¹⁴ *In the Name of the Father* (1993).

¹⁵ *Philadelphia* (1993).

¹⁶ *Kramer vs. Kramer* (1979).

¹⁷ Právnícký potenciál Pána prstenů podtrhuje i fakt, že se na jeho základě pořádají moot court, ve kterých proti sobě soupeří studenti práv. Pražská právnícká fakulta, resp. její studentský spolek Common Law Society, nabídla v roce 2014 studentům hned tři případy:

- 1) *Sauron vs. Isildur* – civilní spor o vlastnictví prstenu do okamžiku bitvy na Kosatcových polích. Žalobcem je strana hájící zájmy Saurona.
- 2) *Glum vs. Bilbo Pytlík* – civilní spor o vlastnictví v době příběhu knihy *Hobit*. Žalobcem je strana hájící zájmy Gluma.
- 3) *Glum vs. Sauron* – civilní spor proti neoprávněnému omezení osobní svobody. Žalobcem je strana hájící zájmy Gluma.

¹⁸ HAMULÁK, O. (ed.). *Právo v umění a umění v právu*. Praha, 2011.

¹⁹ Tento trend je možné sledovat od 80. a zejména pak 90. let 20. století, a to zejména v anglosaských zemích. Srov. DAVID, I. *Filmové právo. Nová beseda*, 2015, s. 16. a ŠKOP, *op. cit.*, s. 149. Pronikání filmů do studijních programů ve Velké Británii mapuje G. Osborn. Osborn, G. *Borders and Boundaries*:

učující zařazují kratší filmové ukázky do svých odborných předmětů. Proč se tak děje a není zařazování filmů do výuky práva pouze aktuální móda ve výuce práva na počátku 21. století? Nabízí se minimálně osm dobrých důvodů, proč filmy do výuky zařazovat.²⁰

Zapravě právníké filmy dokáží dobře představit konkrétní dobové reálie daného případu, včetně tehdy platných pravidel, a při troše umu i navodit dobovou atmosféru. Ne všichni tvůrci si zakládají na historické přesnosti svých děl, řada z nich ovšem spolupracuje s celou řadou odborníků, jejichž znalosti při přípravě filmů využijí. Několikaminutová ukázka tak dokáže vykreslit atmosféru u soudu na segregovaném Jihu Spojených států lépe než několikahodinové studium diskriminačních zákonů.

Zadruhé jsou právníké filmy a filmy vůbec důležitou součástí naší kultury. Na rozdíl od některých archaických společností jsme kulturou jednoznačně vizuální, založenou primárně na tom, co je vidět, přičemž důraz na vizuální podněty neustále roste, což dokumentuje např. odliv posluchačů rádia a nárůst počtu diváků televize. Studenti práv filmy znají a i skrze ně rozumí společnosti, ve které žijí. Zatímco dřív mohl vyučující odkazovat ve svých hodinách na populární knihy či dokonce poezii a dokládat i s jejich pomocí svá tvrzení, dnes mu nezbyvá, než nacházet příklady ve filmech, pokud nechce být pro většinu svého publika nesrozumitelný. Filmy tak představují společně sdílenou zkušenost, na kterou je možné při výuce navazovat.

Naší kultuře filmy přitom nastavují zrcadlo, které není vždy příznivé. Ukazují na rasové, třídní, genderové a další nerovnosti, které byly v centru sociologického pojetí práva.²¹ Tyto síly působící ve společnosti mají na lidi mnohdy větší vliv než právo, byť to právníci neradi slyší.²² Přitom právě právo se k těmto rozdílům ve společnosti musí nějak vyjadřovat a upravovat je. K tomu je samozřejmě potřebné znát kontext a důvody, proč a jak je určité téma ve společnosti vnímáno. Právě pozorování toho, jak funguje právo ve společnosti, je jednou z důležitých součástí právního vzdělání.²³ Film zde tak slouží pouze jako nástroj, který vyvolává diskusi o tématech ve společnosti. Je prostředkem, nikoli cílem, a tak má být vnímán i v rámci výuky práva.²⁴

Někteří oba výše uvedené důvody spojují a mluví o schopnosti práva ukázat vývoj práva v čase. Pokud právo vzniká jako výraz dobových společenských, politických a morálních sil působících ve společnosti, je zřejmé, že můžeme lépe pochopit jeho vznik a vývoj, pokud lépe pochopíme tyto – nutně historické – síly. Profesor Ward uvádí jako učebnicový příklad tohoto

přístupu knihu *Critical Introduction to Law and Literature* od australského profesora Kierana Dolina. Studovat právo a literaturu či filmy zkrátka znamená studovat právo a historii, o které knihy či filmy pojednávají.²⁵

Zatřetí, filmy nabízejí možnost vystoupit z právního rámce a zamyslet se nad tím, jak by právo mohlo fungovat v současné společnosti bez ohledu na aktuální právní předpisy. Film tak nabízí alternativní reality, v rámci kterých se diváci mohou ptát, zda by jiná řešení nebyla také správná, nebo dokonce správnější. Filmy mnohdy propojují historii a současnost (včetně vlivu konkrétní právní úpravy) s tím, že se ptají, jak by dnes společnost vypadala, kdyby v minulosti byla přijata jiná právní opatření.²⁶ Austin Sarat, Lawrence Douglas a Martha Merrill Umphrey tak vidí jeden ze smyslů filmů o právu v tom, že kritizují současný stav a pobízejí nás přemýšlet nad alternativami.²⁷ S tím souvisí i skutečnost, že pomocí filmů lze poměrně jednoduše poukázat např. na selhání justice, tedy na jednání státních orgánů, které jednájí mimo právní rámec. Filmy nutí diváka, aby si zvolil stranu, na které má právo stát.²⁸ Nutí tím právníky či akademiky, kteří se jinak mohou jednoduše zamknout ve slonovinové věži teorie, aby byli konfrontováni s konfliktními situacemi, které jim právo běžně nenabízí.²⁹ Nutí tím právníky, kteří mají tendenci být spíš konzervativní, k reakci na kritiku, kterou ostatní prostředky ve výuce nejsou s to v takové míře vyvolat.³⁰

Začtvrté pak filmy přitahují pozornost také tím, že vypráví příběhy. Příběhy přitom mají všichni rádi (zpravidla už od dětských pohádek), obsahují základní životní zkušenosti, vytváří napětí (chceme vědět, jak dopadnou) a pro účel výuky je důležité také to, že si je studenti

Locating the Law in Film. *Journal of Law and Society*, 2001, č. 28, s. 164–176.

²⁰ Jak upozorňují hlavní autoři sborníku zabývajícího se právem a filmem, Stefan Machura a Peter Robson, vztahu práva a filmu (Law and Film) bylo věnováno několik každoročních setkání společnosti Law and Society Association během 90. let 20. století. Uvádí také dlouhý přehled prací, které se vztahu práva a filmu věnují, a to od roku 1986 do roku 2000. MACHURA, S. – ROBSON, P. Law and Film: Introduction. *Journal of Law and Society*, 2001, č. 28, s. 1–8.

²¹ Greenfield, S. – OSBORN, G. – ROBSON, P. *Film and the Law. The Cinema of Justice*. Oxford and Portland, Oregon, 2010, s. 15.

²² GREENFIELD – OSBORN – ROBSON, *op. cit.*, s. 43.

²³ GREENFIELD – OSBORN – ROBSON, *op. cit.*, s. 18.

²⁴ GREENFIELD – OSBORN – ROBSON, *op. cit.*, s. 33, 35.

²⁵ WARD, I., Crossing Borders In: SIMONSEN, K.-M. *Law and justice in literature, film and theater: Nordic perspectives*. Berlin, 2013, s. 9. Podobně tak ve prospěch zařazování práva a filmu do studijních programů pojednává G. Osborn. Osborn, G. *Borders and Boundaries: Locating the Law in Film*. *Journal of Law and Society*, 2001, č. 28, s. 164–176.

²⁶ SARAT, A. – DOUGLAS, L. – UMPHREY, M. M. On film and Law: Broadening the Focus In: SARAT, A. – DOUGLAS, L. – UMPHREY, M. M. (eds.) *Law on the Screen*. Stanford, CA 2005, s. 5.

²⁷ SARAT – DOUGLAS – UMPHREY, *op. cit.*, s. 1.

²⁸ GREENFIELD – OSBORN – ROBSON, *op. cit.*, s. 33.

²⁹ SARAT – DOUGLAS – UMPHREY, *op. cit.*, s. 1.

³⁰ GREENFIELD – OSBORN – ROBSON, *op. cit.*, s. 18.

mají větší tendenci pamatovat než jednotlivé informace vytržené z kontextu. Vidět na plátně či obrazovce převyprávěný příběh někoho druhého usnadňuje identifikaci s filmovou postavou a oslovení jeho příběhem. Na význam příběhů upozorňuje např. Allan Hutchinson, když píše, že „nikdy nejsme mimo příběh. Historie a lidské činy dávají smysl pouze v kontextu jiných příběhů.“ Mnoho příběhů se děje či si je můžeme představovat, ale rozumět jim podle Hutchinsona můžeme až v nám známém kontextu dalších příběhů, přičemž když o příbězích přemýšlíme a mluvíme, jsou naše úvahy vždy nutně zakořeněny v hlubších příbězích, které určují jejich etickou sílu a přínos pro poznání světa.³¹ Nemůžeme zkrátka naše běžné či právníkové životy oprostit od těchto příběhů, ať už jsou fiktivní či nikoli.³²

Pátým, bezprostředně souvisejícím výrazným rysem filmů je, že oslovují nejen naše raciono, ale také emoce. Souhlasíme či nesouhlasíme s tím, co dělají postavy ve filmu, jedné držíme palce, druhé přejeme neúspěch, spoluprožíváme jejich radost i smutek. Je-li film dobrý a osloví nás, pozná se to právě tím, že zasáhne naše emoce. Neprožíváme pak ale jen příběh postav z filmu, ale i příběh náš osobní. Jak tvrdí J. Elkins, profesor vyučující seminář *Lawyers and Film* na West Virginia University,³³ „při sledování právních filmů se sami vzděláváme tím, že hledáme, zda se ve filmu zrcadlí naše nejhlubší touhy i obavy ohledně profese právníka.“³⁴ Naše osobní city a zkušenosti jsou přitom tím, o co jde především. Úkolem filmových postav bylo skrze své příběhy naše emoce, zážitky a zkušenosti probudit. Osobní zážitky či dokonce emoce přitom běžně do výuky na právnických fakultách nepouštíme. Právo považujeme za sféru racionality, učitelé často nesdílí své osobní zkušenosti se studenty, studenti se bojí přicházet s těmi vlastními. Situace, kdy film tuto kulturní bariéru překoná, představuje unikátní učební situaci.

Na skutečnost, že právo zcitlivuje studenty práv, možná v nich dokonce oživuje spící smysl pro morální odpovědnost, upozorňuje také Ian Ward, profesor práva na Newcastle University.³⁵ Odkazuje i na dílo amerického filozofa Richarda Rortyho, pro kterého není schopnost rozumět právu definována schopností rozumět zákonům a soudním rozhodnutím, ale rozvinutím větší citlivosti ke smutným a emotivním příběhům utrpení a nespravedlnosti.

Emoce jsou přitom v případě vtahování literatury a filmů do výuky zapojovány ještě jedním způsobem. Vedle toho, že se něco dozvídáme, také nás to zpravidla baví. Tento způsob výuky činí podle profesora Warda právo zajímavějším,

lákovějším, někdy dokonce zábavným. Jakkoli máme tendenci právo považovat spíše za něco vážného, radost z jeho poznávání, jakkoli to může být skrze literaturu či film, je nejen ze vzdělávacího pohledu významná.³⁶

Důvod šestý: filmy dokáží pomocí chytré vystavených příběhů a oslovení našich emocí velmi dobře otevřít prostor pro vzájemný dialog, navíc i dialog mezi starší (učitelskou) a mladší (studentskou) generací. Vykreslí situaci, na kterou není dost dobře možné nezareagovat, představí tragický příběh, který vybízí k hledání, jak jinak se chovat ve svém (profesním) životě. Řada vyučujících právnických fakult u nás i v zahraničí si stěžuje, že s nimi studenti nechtějí diskutovat (někdy si na to samé z druhé strany stěžují i samotní studenti). Filmy či jejich ukázky nabízí způsob, jak vzájemnou diskusi zažehávat, byť se samozřejmě nejedná o prostředek samo-spásný. I po dobrém filmu může třída mlčet s pocitem, že k němu vlastně není co dodat, že se bojí začít či nechce sdílet své názory a prožitky.

Důvod sedmý: specifickým rysem právních filmů je, že pomáhají učitelům položit a někdy i částečně zodpovědět těžké „metafyzické“ otázky, jako např. „Co to znamená být právníkem? – ústřední otázku ve vztahu k samosebou se rozumějícím osnovám právního vzdělání.“³⁷ Podle Elkinse můžeme pomocí filmů nalézt způsob, jak „lépe porozumět práci, kterou jako právníci děláme“, nebo dokonce lépe pochopit „smysl našich profesních životů.“³⁸ A dále pokračuje: „Naši právní hrdinové (nafoukaní egoisté stejně jako ti pokorní)³⁹ nám říkají to, co potřebujeme slyšet – že práce právníka je základem pro mnohé, že právo má smysl. Žít s představou, že život má společenský a kulturní význam, předpokládá vlastnění ideálu a vydání se na úctyhodnou cestu. Příběhy právníků a jak se staví proti těm, kteří zneužívají moc ... jsou ústřední pro zvěst, kterou s sebou neseme jako právníci. Příběhy našich nefalšovaných právníků

³¹ Hutchinson, A. *Dwelling on the Threshold: Critical Essays on Modern Legal Thought*. Carswell. Toronto, 1988, s. 13. Citováno dle: WARD, I., *Crossing Borders In: SIMONSEN, K. – M. Law and justice in literature, film and theater: Nordic perspectives*. Berlin, 2013.

³² WARD, *op. cit.*, s. 6–7.

³³ Více viz <<http://law.wvu.edu/faculty-staff/full-time-faculty/james-elkins>>.

³⁴ ELKINS, *op. cit.*, s. 831.

³⁵ WARD, *op. cit.*, s. 5–8. Odkazuje v tomto na dílo Richarda Weisberga (Weisberg, R., *Poethics, and Other Strategies of Law and Literature*. New York, 1992).

³⁶ WARD, *op. cit.*, s. 10.

³⁷ ELKINS, *op. cit.*, s. 817.

³⁸ ELKINS, *op. cit.*, s. 816.

³⁹ Do tohoto hrdiny promítáme své hluboké představy o právním prostředí, které nás posouvají dále v boji na právním poli. „Při zakoušení hrdinského selhání, pokládáme základy pro budoucnost, ve které moc bude respektovat pravdu. Obraz hrdiny je nezbytný pro to, aby se člověk stal právníkem“ (ELKINS, *op. cit.*, s. 844). A právě tyto „obrazy hrdinů“ nám filmy o právnících předkládají.

– které nazýváme hrdinové – obsahují zásadní vhled do problému pravdy konfrontované s porušením nebo nepřítomností etiky moci: vhled, který můžeme ztratit, a který může ochabnout, ale při tom žijeme život plný naděje.“⁴⁰

Jeho tvrzení potvrzují i výzkumy mezi americkými advokáty. Dokládají, že advokáty nejvíce uspokojí skutečnost, že vidí zlepšení situace svého klienta pouze na základě své práce. Jejich pocit zadostiučinění tedy zjevně nepřináší až drtivé vítězství nad protivníkem, ale již „pouhé“ vylepšování situace jejich klienta. Paul Bergmann z University of California, Los Angeles rozebírá uspokojení skrze pomoc na příkladu několika filmů (např. *Philadelphia*) a následně s pomocí výzkumů American Bar Association či svých vlastních dokazuje, že filmy v tomto aspektu reflektují realitu, tedy že možnost vidět zlepšení pouze na základě zásahu právníka je pro spokojený výkon advokacie zásadní.⁴¹

Metafyzické otázky nemá v oblibě žádná věda, disciplína či profese, a proto se o nich diskutuje spíše sporadicky. Má to pochopitelně svoji logiku: zpochybňovat základy, na kterých je vystavěn obor či profese, které se věnujeme, se v lepším případě ukazuje jako ztráta času, v horším přináší znejistění naší činnosti. Současně se ale učitelé práva musí vypořádat s tím, že na fakultu přichází nezanedbatelné procento studentů, kteří jsou plni ideálů a představ o spravedlnosti a právu s velkým P,⁴² a v přednáškách a seminářích jsou neustále ubíjeni právem s malým p. Ať už studenti na fakultu s ideály přichází či ne, mohou si s pomocí právnických filmů nacházet nezřetelné odpovědi na otázky, které Elkins formuluje následovně: „Jaký je vztah – ten nejtěžší a nejvíce tížící – mezi právem a spravedlností? Jak se může jednotlivý právník postavit proti síle ‚systému‘? Jak má rozumět a žít s realitou selhání jednotlivce? Jak má žít (a jednat) tvář v tvář selhání samotného práva? Jak ho právo (tak jak jej žije právník a jako ideologie) oslepuje vůči širší realitě, do které je vložené?“⁴³

Při uvažování o zařazování právnických filmů do výuky práva se samozřejmě vnučuje otázka, zda je možné převážně hollywoodskou produkci vůbec brát vážně.⁴⁴ Při vědomí toho, že režiséři užívají značnou filmařskou licenci, se přeci nemůžeme zbavit podezření, že profesní i obecně lidská dilemata na filmovém plátnu nemusí mít vůbec nic společného s realitou, se kterou se setkávají skuteční právníci. Na tuto legitimní námitku lze odpovědět několika způsoby. Předně, pokud by filmy pojednávaly o situacích, které se ve skutečnosti nedějí, zřejmě by nebyly populární mezi odbornou komunitou, což mnohé jsou.⁴⁵ I pokud filmaři situace z pra-

xe zveličují či ukazují v krystaličtější podobě, než v jaké se vyskytují v právní praxi, nemusí to být nutně špatně. Mohou totiž poukazovat na ideál, který řada právníků vidí shodně (někteří o něj usilují, jiní se mu vysmívají). Je samozřejmě možné, že popularitu některých filmů zvyšuje i to, že ukazují svět práva jinak, než jak ho lidé běžně zažívají. I tento obraz práva je nicméně dobré znát pro lepší pochopení práva i lidí, kteří ho aplikují. Dále nepochybně platí, že i pokud právníké filmy nezachycují trefně ani realitu, ani nepředkládají divákovi užitečný ideál právníka, je užitečné je znát proto, že formují způsob, jakým široká veřejnost právníky vnímá, což můžeme považovat za důvod osmý. M. Škop doslova píše, že „filmy ... mají schopnost vytvořit ve společnosti očekávání, která jsou pak často nárokována u skutečných právníků.“⁴⁶ Ať už je obraz právníků ve filmech jakýkoli, pro řádné fungování práva ve společnosti je nezbytné, aby právníci alespoň v některých ohledech představy laické společnosti splňovali, nebo si jich alespoň byli vědomi. Že se nejedná jen o názor českých autorů, dokládá např. Richard K. Shrewin, profesor na New York Law School, který tvrdí, že legitimita práva i legitimita jednání právníků spočívá na jejich souladu se skutečnostmi, kterým lidé věří a které akceptují.⁴⁷ Stefan Machura a Stefan Ulbrich na příkladu Německé spolkové republiky ukazují, jak zásadním způsobem americké filmy o právnících ovlivňují očekávání německé společnosti od toho, jak bude probíhat proces před německými soudy.⁴⁸ O vlivu amerických filmů o právnících na americké soudnictví píše např. P. Meyer. Ukazuje, že obrazy práva a právníků ve filmu mají větší vliv na skutečné dění u soudu než obrazy obsažené v literatuře.⁴⁹

⁴⁰ ELKINS, *op. cit.*, s. 843–844.

⁴¹ BERGMANN, P. The Movie Lawyer's guide to Redemptive Legal Practise, *UCLA L. Rev.*, (2000–2001), sv. 48, s. 1393–1410.

⁴² STONE, A. A. Teaching Film at Harvard Law School. *Legal Stud. F.*, 2000, sv. 20, s. 573.

⁴³ ELKINS, *op. cit.*, s. 829.

⁴⁴ Na řadu odlišností mezi skutečností a děním ve filmu upozorňuje např. publikace ASIMOW, M. – BERGMANN, P. *Real Justice – The Courtroom Goes to the Movies*. Kansas City, Missouri, 1996.

⁴⁵ Top 25 Movies. In: *ABA Journal* [online]. [20. 2. 2016]. Dostupné na: <<http://www.abajournal.com/gallery/top25movies/>>.

⁴⁶ ŠKOP, *op. cit.*, s. 159.

⁴⁷ SHERWIN, R. K. Picturing Justice: Images of Law & Lawyers in the Visual Media. *U. S. F. L. Rev.* (1995–1996), sv. 30, s. 898.

Podobně vidí situaci i profesor z Harvardu Alan A. Stone: „Přestože většina filmů je míněna pro zábavu, takřka všechny ukazují na rozlišování mezi dobrem a zlem a odrážejí morální konflikt, ať je jak chce banální. Vážné filmy se nemusí rovnat Shakespearovi, ale mohou mít důležitý vliv na studenty, hlavně pokud vznášejí otázky, které považujeme za již vyřízené, a pokud nabízejí podnětný pohled na morální konflikty života.“ STONE, *op. cit.*, s. 584–585.

⁴⁸ MACHURA, S. – ULBRICH, S. Law in Film: Globalizing the Hollywood Courtroom Drama. *Journal of Law and Society*, 2001, č. 28, s. 117–132.

⁴⁹ MEYER, P. Why a Jury Trial is More Like a Movie Than a Novel. *Journal of Law and Society*, 2001, č. 28, s. 133–146.

MEYER, P. Desperate for Love: Cinematic Influences Upon

Hodnoty společnosti se pomocí filmů propojují s hodnotami práva a právníků. Filmy s právní tematikou mohou zdůraznit myšlenky dobra a zla či spravedlnosti skryté v právu,⁵⁰ což samo právo dělá spíš skrytě, nebo se o to ani nesnaží. Ne vždy je veřejností (či studenty práv) např. přijímán zákaz mučení nebo právo na obhajobu a spravedlivý proces pro kohokoli tak jednoznačně, jak ho garantují právní předpisy a mezinárodní smlouvy. Spíše než s racionálním řešením právních dokumentů souzní s řešeními prezentovanými filmy – viz např. filmy *Ve jménu otce* a *Ex offio*.

Odvrácenou stranou „hollywoodského přístupu“ je ovšem vznik nespelnitelných očekávání na straně veřejnosti. Příkladem je tzv. CSI efekt: u americké laické veřejnosti vzniká představa o všemocné policii a jednoznačných důkazech, což následně ovlivňuje jednání poroty ve Spojených státech.⁵¹

Pragmatickým argumentem, proč použít filmy z produkce Hollywoodu, je jednoduše jejich osvědčení v praxi, což dokládají např. slova Johna Denvira, vyučujícího na USF Law School. „Byl jsem tenkrát a opětovně překvapen zjištěním, že hollywoodské filmy vyprovokovaly velmi zajímavou diskusi ve třídě. Nejprve jsem si myslel, že je to způsobeno pouze novotou použití populárních filmů ve vážném semináři, ale má zkušenost při závěrečné zkoušce mne přesvědčila, že filmy jsou efektivní výukovým nástrojem z více základních důvodů.“⁵²

Je také potřeba upozornit na problémy, které jsou spojené s použitím filmů o právu při jeho výuce. Film je používán jako prostředek a může tak podávat nepravdivé informace jako kterékoli jiné médium. Některé filmy představují pouze jednu stranu mince či nepřímou prosazují určitou ideologii. To zejména ve chvíli, kdy jde o filmy aktivistické, které se snaží změnit pohled společnosti na určité téma a často se snaží působit na emoce. Film také může působit zavádějícím dojmem a navrhovat takové řešení, které slibuje úplnou spravedlnost na světě, které ovšem samozřejmě v praxi není možné dosáhnout.⁵³ Širší diskusi o zneužití filmů a jiných audiovizuálních prostředků v právu pak mapuje projekt Visual Persuasion na New York Law School.⁵⁴

Speciální semináře věnované právníkům filmům na právnických fakultách

Ze všech výše uvedených důvodů vznikají na právnických fakultách specializované právníké semináře, zpravidla nabízené studentům v rámci volitelných předmětů. V této části článku se zaměříme na tři klíčové otázky, které mu-

si řešit vyučující těchto kurzů. Jakým studentům tento seminář nabízet, jak vybrat filmy, které se budou na seminářích promítat, a jakým způsobem vést práci v seminářích a rozbory filmů. Postupně projdeme všechny tři otázky a nabídneme odpovědi, které vychází ze zkušenosti s fungováním semináře Právo a film na Právnické fakultě UK⁵⁵ a zahraničních zkušeností popsaných v dostupné odborné literatuře, tj. již zmíněných článkách Jamese R. Elkinse, Alana A. Stonea a Kathy Lynn Cook s Hunterem Bacotem,⁵⁶ kteří vyučují předmět spojený s právem a filmem na West Virginia University, respektive Harvard University a University of Southwestern Louisiana.

Pro koho jsou semináře určeny?

Pro studenty právnických fakult, samozřejmě. Zejména v kontextu českého právníkého vzdělávání, které zůstává navzdory boloňskému procesu nerozdělené na bakalářský a magisterský stupeň, nabývá ovšem na významu otázka, pro studenty kterých ročníků seminář otevírat.⁵⁷ Je zjevné, že zatímco studenti prvního ročníku se svými znalostmi a postoji nijak zásadně neodlišují např. od maturantů na středních školách, studenti posledních ročníků mají již rozsáhlé právní znalosti, právní vědomí tvarované desítkami seminářů a tisíci přečtených stran právnických učebnic a zpravidla i několika měsíci či dokonce roky právní praxe (u soudu, v advokátní kanceláři či jiné instituci aplikující právo).

Navzdory intuitivnímu řešení spočívajícím v nabídnutí semináře buď jen studentům prvních dvou, příp. tří ročníků (coby specifického úvodu do práva a profesní etiky), nebo naopak studentům posledních dvou, příp. tří ročníků (kteří mohou své porozumění práva získané na fakultě porovnávat s představami filmařů), je pražský filmový seminář nabízen všem studentům najednou. Při výběru studentů je dokonce

A Defendant's Closing Argument to a Jury. *Vermont Law Review*. 1994, č. 18, s. 721–749.

⁵⁰ ŠKOP, *op. cit.*, s. 154.

⁵¹ ŠKOP, *op. cit.*, s. 178 a násled.

⁵² DENVIR, J. Legal Realism: The Hollywood film as Legal Text. *Legal studies Forum*, 1991, č. 3, s. 195 podle ŠKOP, *op. cit.*, s. 156.

⁵³ Greenfield – Osborn – Robson, *op. cit.*, s. 272, 285.

⁵⁴ Více viz <http://www.visualpersuasionproject.com/>.

⁵⁵ Seminář vznikl v roce 2012 ve spolupráce autorů, studenta fakulty Jakuba Drápala, a vyučujícího fakulty dr. Michala Urbana. Během prvního semestru fungoval Jakub Drápal jako účastník semináře i asistent vyučujícího, ostatní ročníky pak již vedl dr. Urban sám. Více viz též dokument *Právo a film_pokyny týmům*, dostupný na stránkách Právnické fakulty UK zde: <<http://www.prf.cuni.cz/dokumenty-download/1404051844/>> ve složce Dokumenty, část Dokumenty k předmětům – ZS 2015.

⁵⁶ COOK, K. L. – BACOT, H. Movies in the Classroom: Popular images of Criminal Justice, Criminology, and the Law. *Journal of Criminal Justice Education* (1992), č. 1, s. 199–209.

⁵⁷ Ve Spojených státech amerických bývá právo vyučováno zpravidla až pro absolventy bakalářských studijních programů, takže tato otázka je pro ně méně palčivá.

kritérium ročníkové pestrosti považované za významné, protože pohledy „právních zelenáčů“ i téměř hotových právníků se ve výsledku výrazně více doplňují a obohacují, než vylučují. Začínající studenti mají pochopitelně ze svých starších kolegů respekt a nemohou v diskusích příliš argumentovat právními ustanoveními, jejich svěží pohled na právo a častější argumentace obecnými právními principy či etickými pravidly diskusí na seminářích nicméně neškodí, nýbrž prospívá. Jedná se navíc o jeden z mála seminářů na fakultě, kde se setkávají a musí spolu diskutovat a spolupracovat studenti všech ročníků, přičemž vyšší ročník studia není nezbytně zárukou přesvědčivější argumentace.

Výběr filmů

Počet seminářů, a tím pádem i filmů, které bude možné na nich zhlédnout, je nutně omezen. Zpravidla se jedná o nějakých 5–10 filmů. Tím podstatnější je, jaké filmy budou předmětem diskuse na seminářích. Provést jejich výběr je jedním z nejsložitějších úkolů, neboť způsobů, jak ho uskutečnit, se nabízí vícero. První otázku, kterou si vyučující musí zodpovědět, je, zda filmy bude vybírat on, nebo výběr nechá (alespoň částečně) na studentech. V zásadě existují tři možnosti. První možností je, že filmy vybírá plně vyučující – tento způsob je preferován, pokud má vyučující jednoznačnou představu o směřování kurzu a snaží se studentům předat určité poznatky, například o postavě obhájce v trestních věcech. Toto je využito např. na University of Southwestern Louisiana. Druhou možností je vybrat první film a další výběr nechat na studentech, ať již z předpřipraveného seznamu, nebo čistě dle jejich volby (tento způsob praktikuje seminář na pražské právnické fakultě).⁵⁸ Poslední možností je nechat výběr filmů zcela na studentech.

Čím větší vliv na výběr filmů mají studenti, tím spíš je budou filmy vtahovat a budou cítit odpovědnost za diskusi nad nimi. Učitele to ovšem může dostat do nepříjemné pozice kritika toho, co se mladé generaci líbí, případně staromilce, který prosazuje léty osvědčené právní klasiky (často ještě černobílé, s pomalým tempem a starobyle znějícím jazykem). Jelikož se v ideálním případě má v semináři odehrát jistý „dialog generací“, jak o něm píšeme níže, přikláníme se k tomu, aby alespoň některé filmy vybírali studenti.

Ať už provádí výběr vyučující či studenti, mohou jim pomoci preference představitelů právnického stavu dané země. Bylo by jistě zajímavé porovnávat, jaké právnické filmy mají v oblibě vrcholoví soudci, jaké představitelé

státní správy a s čím nejvíce souzní partneři renomovaných právnických kanceláří. Žádný takový reprezentativní průzkum v České republice proveden nebyl, proto si musíme vystačit s názory různých diskutujících a jejich doporučeními na blogu Jiné právo.⁵⁹ Např. ve Spojených státech amerických existují ovšem i nejrůznější seznamy či žebříčky, které sestavili vyučující či praktikující právníci. My budeme v článku dále pracovat se seznamem 25 nejlepších právních filmů, který sestavila Americká advokátní komora (*American Bar Association*) na základě názorů dvanácti proslulých právníků z teorie i praxe.⁶⁰ Podobně sestavil americký časopis *National Jurist* seznam 20 nejlepších filmů.⁶¹ O určité objektivitě svědčí, že na prvním i druhém místě se v obou případech umístily ty samé filmy – *Jako zabít ptáčka* a *12 rozhněvaných mužů*.⁶² Mezi další žebříčky lze počítat i žebříček sestavený Christine A. Corcos, jednou z oněch dvanácti právníků a právniček, kterých se dotazovala Americká advokátní komora.⁶³

Mezi seznamy filmů doporučovanými osobami z oboru právo a film se řadí zejména Dodatek C k článku *Reading/Teaching Lawyer Films* od Jamese R. Elkinse,⁶⁴ dále filmy vyjmenované v článku *Teaching Film at Harvard law school* od Alana A. Stona,⁶⁵ ty zmíněné Martinem Škopem v jeho knize *Právo a vášeň*⁶⁶ a článek *Law on the Silver Screen* od Davida Langwallnera z *Independent Law Review*.⁶⁷ Pro širší výběr neanglických filmů lze odkázat na knihu Steve Greenfielda, Guye Osborna a Petera Robsona.⁶⁸

I přes snahu vybírat filmy na základě objektivních kritérií se každý právník dříve nebo později přistihne při tom, že finální výběr filmů je do značné míry jeho subjektivní záležitostí, byť se může ve výsledku s mnohými názory ostatních shodovat. Pravdu má tedy jak Alan Stone – filmy musí být ambiciózní, nastolovat debatu

⁵⁸ Viz dokument dostupný na stránkách Právnické fakulty UK zde: <http://www.prf.cuni.cz/dokumenty-download/1404051844/> ve složce Dokumenty, část Dokumenty k předmětům – ZS 2015.

⁵⁹ DRÁPAL, J. Filmy o právnících. In: *Jiné právo* [online]. 10. 7. 2012 [21. 2. 2016]. Dostupné na <<http://jinepravo.blogspot.cz/2012/07/jakub-drapal-filmy-o-pravnich.html>>.

⁶⁰ Top 25 Movies. In: *ABA Journal* [online]. [20. 2. 2016]. Dostupné na: <<http://www.abajournal.com/gallery/top25movies/>> K čemu? ako ments teaching is nodní Evropě. předurčentále nebudu umět italsky.rudence u monografij)zi dobro.a problémy se nakon>.

⁶¹ WEYENBERG, M. 20 Must-see Legal Movies. In: *National Jurist* [online]. 2010 [21. 2. 2016]. Dostupné na: <<http://www.nxtbook.com/nxtbooks/cypress/nationaljurist0110;/22>> .

⁶² *To kill a mockingbird* (1962) a *12 Angry Men* (1957).

⁶³ CADWALLADER, R. My list of the top ten legal movies every U.S. law student should see. [online]. [21. 2. 2016] Dostupné na <<http://faculty.law.lsu.edu/ccorcos/lawctr/TOPTENMOVIES.htm>>.

⁶⁴ ELKINS, *op. cit.*

⁶⁵ STONE, *op. cit.*

⁶⁶ ŠKOP, *op. cit.*, str. 202–203.

⁶⁷ LANGWALLNER, D. Law on the Silver Screen. *Independent Law Review*, sv. 1, 2004, č. 3, s. 72–75.

⁶⁸ GREENFIELD – OSBORN – ROBSON, *op. cit.*, s. 285–292.

nad ustálenými myšlenkami o právu, vznášet morální otázky a upozorňovat na realitu ve společnosti⁶⁹ – tak James R. Elkins, dle kterého nejlepší filmy ponechají „trvajícím dojem, který by nás mohl podnítit k prozkoumávání vztahu mezi profesním a osobním životem a který by nám představil příběhy, o kterých stojí za to mluvit.“⁷⁰

Filmy, ze kterých vybíráme, předurčuje také jazyková kultura, které jsou schopni vyučující a studenti rozumět, nechťejí-li se spolehnout na výběr distributorů, kteří vybrané filmy opatřují titulky či dokonce dabingem. Logicky se proto při výběru filmů na seminář v České republice studenti i vyučující orientují více na českou a anglicko-americkou tvorbu. Z jiných produkcí lze zmínit např. italský film *Giovanni Falcone*, francouzský *Le Verdict* nebo filmové adaptace slavných knih – ruský *Zločin a trest* a německý *Soudce a jeho kat*.⁷¹

Výše zmíněné filmy nejsou primárně vyjádřením aktuálních nálad ve společnosti, ale kultovní právnícké filmy – vždyť některé zobrazují realitu několik desítek let starou, což ovšem nemusí snižovat jejich schopnost oslovit i mladého diváka. Pokud bychom s pomocí filmové produkce chtěli mapovat stav a dilemata současné právní profese v současných reáliích, je třeba se orientovat na nejsledovanější filmy poslední doby. V takovém případě by měly být spíše prozkoumávány filmy typu *Obhájce*⁷² či seriály typu *Boston Legal* nebo *Suits*. Nejzajímavější srovnání by zřejmě bylo mezi *Obhájce* a *Jako zabít ptáčka*. Oba filmy totiž mají v zásadě podobné téma (práce advokáta), které zpracovávají v kulisách vzdálených několik desítek let. Přesto se více než v dobových reáliích odlišují ve způsobech, jak jejich protagonisté přistupují k řešení právních dilemat, která přináší jejich práce advokáta.

Výběr filmu bude nepochybně ovlivněn i generační příslušností. Zatímco vyučující vyrůstali na „filmech pro pamětníky“ (ať to v danou dobu znamená jakékoli starší filmy), studenti se přirozeně setkávali s jinou filmovou produkcí, včetně té právnícké. To ostatně trefně popisuje Carrie Menkel-Meadow, profesorka na Georgetown University: „V dobách mého mládí televizní programy jako Perry Mason a The Defenders prezentovaly ušlechtilé postavy právníků, kteří bojovali za pravdu a spravedlnost, často v trestním procesu. Dnešní televizní programy, filmy a knihy jsou více cynické ohledně právníků, jejich cílů (typicky peníze a lakomství) a metod (doplňené zklamáním, objevením zneužívání a extrémními hádkami). Neaktuálnější na scéně populární kultury, Ally McBeal, je nejspíše jednou z prvních komedií, které užívají prostředí právnícké firmy [pozn. autorů: Text psán v roce

1999, dnes by za takovouto komedii mohl být zčásti považován seriál HIMYM], společně s unisex koupelnami, aby prozkoumali komické (z mého pohledu patetické) aspekty právníčiny. Shodou okolností toto je jeden z prvních seriálů, kde je hlavní postavou právníka žena, jejíž největší dilema je délka její sukně.⁷³

Není v této souvislosti bez zajímavosti, že ve Spojených státech amerických, ve které zažívala své mládí i profesorka Menkel-Meadow, platil od roku 1930 do roku 1968 tzv. Motion Picture Production Code, zkráceně označovaný jako Hays Code.⁷⁴ Ten stanovoval, co je a co není dovoleno v americké filmové produkci, tj. de facto tedy zaváděl určitou míru cenzury v americké filmové produkci a distribuci. Kodex stanovil obecné pravidlo, že nemá vzniknout žádný film, který by snižoval morální standard svých diváků. Nemělo se proto nikdy stát, aby např. sympatie publika získal někdo na straně porušení zákona či obecně zla. Právo přirozené ani pozitivní nesmělo být zesměšňováno a soudy neměly být zobrazovány jako nespravedlivé. Jednotlivý soud či soudce jako nespravedlivý být ukázán mohl, ale neměl tím utrpět celkový obraz amerického soudního systému.⁷⁵ I když producenti postupně nalézali způsoby, jak ustanovení kodexu obcházet, což ve výsledku vyústilo v jeho zrušení v roce 1968, měl nepochybně vliv na kvalitu právníckých filmů, které vznikaly v době jeho účinnosti.

Zmínili jsme „dialog generací“, který je významným prvkem právníckých seminářů. Je to prostor potkávání se příslušníků starší generace (většinou učitelů, občas ale i starších studentů) a generace nastupující (tj. studentů), přičemž debata nad oblíbenými filmy jedné nebo druhé generace pro to vytváří ideální prostor. Učitelé i studenti vstupují do rizika, že druhí označí jejich oblíbené snímky za „patetické“, „povrchní“, „nudné“ či „podbízivé“. Při troše vzájemného respektu toto napětí nicméně může dobře odstartovat následnou diskusi a v obou stranách dialogu vzbudit zájem o to, proč se jejich pohledy rozcházejí (pokud se rozcházejí – často tomu

⁶⁹ STONE, *op. cit.*, s. 577.

⁷⁰ ELKINS, *op. cit.*, s. 823.

⁷¹ Giovanni Falcone (1993), *Le Verdict* (1974), *Prestulenie i nakazanie* (1970) a *Den Richter und sein Henker* (1975).

⁷² *Lincoln's Lawyer* (2011).

⁷³ MENKEL-MEADOW, C. *The Sense and Sensibilities of Lawyers: Lawyering in Literature, Narratives, Film and Television, and Ethical Choices Regarding Career and Craft*. *McGeorge L. Rev.* (1999–2000), sv. 31, s. 2.

⁷⁴ William Harrison Hays, St. (1879–1954) byl v letech 1922–1945 prezidentem organizace Motion Picture Producers and Distributors of America, později známé jako Motion Picture Association of America, která sdružuje hlavní hollywoodské producenty a distributory a prosazuje jejich zájmy. Production Code byl přijat právě pod jeho vedením.

⁷⁵ DOHORTY, T. P. *Pre-Code Hollywood: Sex, Immorality, and Insurrection in American Cinema, 1930–1934*. New York, 2013, s. 351–353.

tak nebude)⁷⁶ a jakými zkušenostmi své vidění podkládají. Pražské zkušenosti např. ukazují, že i studenti rádi sáhnou po právních klasikách typu *Jako zabít ptáčka* či *Kdo seje vítr*, a to zhruba třetina z nich.

Při výběru filmu může hrát roli i skutečnost, do jaké míry lze které filmy legálně promítat na univerzitě při výuce. Zákonná licence, uvedená v § 31 autorského zákona, stanoví že „do práva autorského nezasahuje ten, kdo ... užije dílo při vyučování pro ilustrační účel ... jejichž účelem není dosažení přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, a nepřesáhne rozsah odpovídající sledovanému účelu; vždy je však nutno uvést, je-li to možné, jméno autora, nejde-li o dílo anonymní, nebo jméno osoby, pod jejímž jménem se dílo uvádí na veřejnost, a dále název díla a pramen.“ Domníváme se, že použití i celých filmů v rámci seminářů spojující právo a film je ospravedlněné. Účelem promítání filmů je posoudit a diskutovat vztah práva a filmu, popřípadě práva a společnosti prostřednictvím filmu. Bez spatření celého filmu často nelze plně diskutovat o jeho vlivu na společnost či o otázkách, které vznáší. Domníváme se proto, že lze v zásadě legálně použít jakýkoli film v jeho plné délce, je-li řádně citován.

Různé pojetí právních seminářů

Jak jsme již zmiňovali v předchozím textu, obtížnost výběru právních filmů zvyšuje fakt, že počet seminářů i jejich délka jsou omezeny. Jak vměstnat do devadesátiminutového semináře film, který trvá přes dvě hodiny, a ještě stihnout o filmu diskutovat? Zkušenosti z University of West Virginia jsou v tomto ohledu optimistické, protože „jednotlivosti z filmu, o kterých stojí za to mluvit, jsou čerstvé i týden po shlédnutí filmu“⁷⁷ a nemělo by proto činit velké potíže rozdělit promítání filmu a diskusi o něm. Nabízí se proto každý lichý seminář sledovat film a každý sudý o něm diskutovat. Časový odstup může být ostatně i výhodou: umožní studentům zapomenout nepodstatné detaily, dohledat si k filmu i jeho tématu víc informací, prodiskutovat své názory s ostatními studenty a kamarády. Na druhou stranu nezbytně vyprchá okamžitý dojem z filmu a emoce, které vzbudil, už mohou být zapomenuty, nebo utlumeny. Diskuse pak může být mdlá a učitel může mít pocit, že do ní studenti musí nutit. Druhou možností je proto uspořádat blokovou výuku, tj. jednou za čtrnáct dní spojit dva semináře a na prostoru tří hodin stihnout promítání i diskusi. Tento přístup může narazit na technické potíže – studenti už nemusí mít v rozvrhu místo, případně nechtějí na fakultě zůstat pozdě do večera. Pražská zku-

šenost nicméně mluví opačně: studenti tuto variantu jednoznačně preferují, rádi každý druhý týden zůstanou ve škole nezvykle dlouho a mluví o svých filmových zážitcích hned po zhlédnutí filmu.

Třetí možností je rezignovat na diskusi a každý seminář pouštět nový film, který maximálně někdo rychle uvede a shrne. Nesporný klad tohoto přístupu spočívá v tom, že studenti uvidí dvojnásobný počet snímků a auditorium může být prakticky neomezeně velké – klidně celý ročník. Bez možnosti diskuse se ovšem jejich divácký zážitek nebude příliš lišit od toho, když si film pustí sami doma. Jde-li o dobře udělaný film, není to pochopitelně málo, domníváme se ovšem, že hlavní výhodou specializovaných právních seminářů na právnických fakultách má být právě možnost o zhlédnutých filmech diskutovat. Proto se i nadále budeme zabírat pouze tou variantou, která zahrnuje diskusi, a byť je reálně zvládnutelná jen v menších počtech studentů (ideálně 10–25), nabízí možnost hlouběji přemýšlet a diskutovat o tématech přinášených filmy, což považujeme za klíčové.

Vytvořit prostor pro diskusi studentů je zásadní, ovšem pouze první krok. Aby se diskuse povedla, musí vyučující přemýšlet, jak tuto diskusi podněcovat, rozvíjet, usměrňovat a shrnovat, jaká témata v omezeném čase určitě stihnout a do jaké míry nechávat diskutovaná témata na studentech či vnášet témata vlastní. Přístupy jednotlivých vyučujících se logicky budou lišit, ty z nich, které jsme poznali, nabízejí nicméně řadu příkladů dobré praxe. Na Harvardu musí vždy 6–8 studentů přes víkend napsat 4–6 stránek o zhlédnutém filmu, které učitel přečte, okomentuje a rozešle ostatním studentům. Jejich úkolem je texty přečíst a na následujícím semináři rozebrat. Pro mnohé studenty je to poprvé, kdy se dvě hodiny na semináři rozebírají jejich nápady. Obvykle diskusi vedou čtyři studenti – dva v první a dva ve druhé hodině.⁷⁸

James R. Elkins se snaží spíše než detailně rozvrhnout seminář naznačit oblasti, které by měly být probrány.⁷⁹ Důležité je dle něj nezapomínat na samotný film – důležité scény, střihy kamery a samotný příběh, ale ani na skutečnost, že promítání filmu je způsobem vzdělávání a studenti si z něj mají něco odnést. Co důležitého jim, studentům práv, říká film o právu a právnících? Nejdůležitější je podle Elkinse zaměření se na samotný příběh, ve kterém se – nejčastěji

⁷⁶ Např. právníké klasiky *Jako zabít ptáčka* a *Dvanáct rozhněvaných mužů* poměrně spolehlivě oslovují i současné studenty vysokých, ale i středních škol.

⁷⁷ ELKINS, *op. cit.*, s. 824.

⁷⁸ STONE, *op. cit.*, s. 576–577.

⁷⁹ ELKINS, *op. cit.*, s. 834–844.

v soudní síni – setkávají rozdílné druhy lidí s rozdílnými životními osudy. V sázce není pouze soudní spor, ale často osud lidské bytosti.

Na pražském semináři je jednou za semestr každý student členem pětičlenného týmu, který má na starosti jeden film. Po konzultaci s vyučujícím ho tým vybere z doporučeného seznamu filmů, nicméně zhruba polovina studentů přichází s vlastními nápady, z nichž některé vyučující posléze na seznam doplňuje pro budoucí semináře. Týden před seminářem skupina zašle vyučujícímu nástin hlavních témat, o kterých chce na základě filmu diskutovat, a formulace hlavních otázek do diskuse, na což ještě před seminářem obdrží písemnou zpětnou vazbu. Na semináři poté studenti vybraný film uvedou a následně vedou diskusi.⁸⁰ Vyučující se do diskuse postupně zapojuje a v její druhé části ji přebírá, resp. vnáší do ní svá témata a na konci nabízí shrnutí hlavních bodů. Posledním úkolem skupiny studentů je vypracovat stručný zápis z diskuse.⁸¹ První seminář (co do výběru filmu i vedení) zajišťuje vyučující, což má studentům poskytnout i inspiraci na to, jak film uvádět a vést diskusi.

Filmy, které doporučujeme

Právnických filmů existuje nepřeberné množství. Některé z nich nicméně zřetelně osvědčily svůj potenciál otevírat diskusi, oslovovat studenty a zprostředkovávat unikátní filmový zážitek. Na základě výše zmíněných amerických žebříčků a zejména pak našich zkušeností ze semináře Právo a film na pražské právnické fakultě doporučujeme následujících dvanáct právnických filmů.

- 1) Dvanáct rozhněvaných mužů (*12 Angry Men*, 1957) – Film ukazuje, jak velký vliv může mít jeden obyčejný člověk, který si nenechá své pochybnosti pro sebe. Jedná se o skvělé drama, které nasvětluje rozhodování americké poroty. Otevírá otázku odpovědnosti i manipulace a spolehlivě rozdiskutuje každou třídu. Za pozornost stojí i to, že zde hraje též Jiří Voskovec.
- 2) Ex offio (1998) – Česká televizní inscenace se skvělým Viktorem Preissem v hlavní roli vykresluje situaci v poválečném Československu, které chystalo proces se státním tajemníkem K. H. Frankem. Všichni věděli, že je vinen a bude popraven, jak se vyjádřil i příslušný soudce, ale právní předpisy přesto požadovaly, aby měl obhájce. Tuto funkci pochopitelně nechtěl žádný advokát přijmout, a když pod nátlakem přesvědčili Kamilla Reslera, ten se jí ujal jako každé jiné – a bojoval za svého klienta. Dočkal se výtek a nenávisti od lidí, ale není přeci podstatou advokátské práce hájit svého klienta, i když si všichni myslí, že je vinen?
- 3) Jako zabít ptáčka (*To Kill a Mockingbird*, 1962) – Horký kandidát na nejlepší právníký film všech dob vykresluje zásadového advokáta, který navzdory institucionalizovanému rasismu hájí svého klienta proti předsudkům společnosti i právnímu systému. Vykresluje současně atmosféru amerického jihu a vybízí k hledání paralel mezi situací tamních černochů a dnešních menšin žijících ve střední Evropě.
- 4) Kladio na čarodějnice (1969) – Český film zachycující čarodějnické procesy ze 17. století sugestivně vykresluje atmosféru a mechanismus inkvizičních procesů, přičemž stejné principy lze sledovat i v politických procesech 20. století. Snímek plasticky vykresluje, jak rychle dokáže zlo zapustit kořeny a jak mohou zastánci dobra promeškat svoji příležitost postavit se zlu v době, kdy by ho ještě mohli zastavit.
- 5) Kramerová versus Kramer (*Kramer vs. Kramer*, 1979) – Dojemně natočené rodinné drama, ve kterém se rodiče prostřednictvím soudu dohadují o tom, komu bude svěřen do péče jejich osmiletý syn. Film výborně otevírá debatu na téma rodičovské péče, svěřování dětí i omezenosti nástrojů, které má právo k dispozici při řešení intimních lidských vztahů.
- 6) Pár správných chlapů (*A Few Good Men*, 1992) – Mladý právník pracující pro námořnictvo je určen k obhajobě dvou mariňáků obviněných z vraždy. Jediná cesta, jak může prokázat jejich nevinu, je při výpovědi přimět jejich nadřízeného k popsání nepsané praxe a dokázat tak, že k činu byli donuceni. Tento nadřízený se ale má stát jedním z nejvýše postavených generálů a jeho obvinění bez následného prokázání může zničit právníkovu začínající kariéru. Kde je hranice, kdy má právník riskovat a jít za pravdou, i když ho to může stát jeho pozicí? Jak si zachovat vlastní integritu?
- 7) Gándhí (*Gandhi*, 1982) – Film strhujícím způsobem mapuje Gándhího životní boj nejen za nezávislost Indie, ale především za

⁸⁰ Viz dokument dostupný na stránkách Právnické fakulty UK zde: <http://www.prf.cuni.cz/dokumenty-download/1404051844/> ve složce Dokumenty, část Dokumenty k předmětům – ZS 2015. Tento dokument, společně se seznamem filmů, ze kterých lze vybírat (taktéž dostupný ve stejné složce), tvoří syllabus tohoto pražského předmětu.

⁸¹ Některé z těchto zápisů jsou k dispozici na stránkách Právnické fakulty UK zde: <http://www.prf.cuni.cz/detail-struktury/163/1404044679/> ve složce Dokumenty, část Dokumenty k předmětům – předchozí semestry.

- lidská práva a sociální spravedlnost. Výborným způsobem nasvědčuje střetávání přirozeného a pozitivního práva a vykresluje roli, kterou – ke svému vlastnímu překvapení – může sehrát právník, který svoji životní cestu viděl daleko spíš v zastupování obchodních firem než zastávání se chudých.
- 8) Ve jménu otce (*In the Name of the Father*, 1993) – Na pozadí irsko-anglického nepřátelství v 80. letech 20. století vykresluje snímek příběh mladých Irů, kteří se shodou okolností připlou k bombovému útoku a jsou následně odsouzeni k mnohaletým trestům za něco, co nespáchali. Film ukazuje, jak nesnadná může být cesta k prokázání vlastní nevinny a jak svůdné pak může být svolit k násilnému řešení – pomocí mučení či zabíjení.
  - 9) Norimberský proces (*Judgement at Nuremberg*, 1961) – Tříhodinové drama vykresluje atmosféru norimberských procesů v poválečném Německu. Ukazuje nesamozřejmost a nesnadnost organizování soudu s nacistickými zločinci a dobře otevírá otázku po vztahu pozitivního práva a spravedlnosti, možnosti uplatnit retroaktivní právní předpisy, oprávněnosti souzení soudců minulého režimu a podílu viny, který na totalitním režimu nesou běžní občané.
  - 10) Obhájce (*The Lincoln Lawyer*, 2011) – Moderní a poněkud cynický protipól filmu Jako zabít ptáčka. Vykresluje otrlého amerického advokáta, který ve své práci umí takříkajíc „dobře chodit“, tj. vydělává hodně peněz, netrápí ho svědomí a nedělá si příliš starostí s následky svého počínání. Film otevírá otázky jako: Představuje typického advokáta současnosti? Láká nás jeho přístup? Odlišuje se role advokáta dnes a před padesáti lety, nebo nacházíme rozdíly jen ve filmovém zpracování? A jaké to má důsledky?
  - 11) Papírová honička (*The Paper Chase*, 1973) – Film vykresluje výuku práva na Harvardu

a dobře otevírá debatu o tom, jak by mělo vypadat studium práva. Má na studenty klást velké nároky, nebo jim nechávat volnost a sázet na jejich vlastní odpovědnost? Může brutální tlak přinášet výsledky, nebo spíš napáchá více škody? Chtěli by studenti raději zažívat náročný americký způsob studia, kdy většinu času prosejí v knihovně, nebo raději omezí studium na dva až tři dny v týdnu, jak tomu bývá na českých právnických fakultách?

- 12) Podat ruku ďáblu (*Shake Hands with the Devil*, 2007) – Film z prostředí probíhající genocidy ve Rwandě sleduje příběh vrchního velitele sil OSN. Byť se nejedná o právníka, i on se ve skutečných situacích musí potýkat s byrokracií, podobně jako řada právníků. Co dělat, když generální sekretář OSN nařídí stáhnout se z oblasti, kde probíhá genocida? Jak má člověk jednat v situaci, kdy jsou vražděny statisíce lidí a on je uprostřed konfliktu? Kdy je správné vzepřít se příkazu nadřízeného a riskovat i životy podřízených?

Závěr

Výuka práva pomocí právnických filmů si postupně vydobývá své místo i na právnických fakultách, což považujeme za vývoj nejen logický (při zvážení narůstajícího významu filmu jako média v kultuře), ale i správný. Shrnuli jsme základní důvody, proč má podle nás i zahraničních profesorů práva smysl filmy do výuky práva zařazovat a zakládat i specializované právnické semináře. Na základě zahraničních zkušeností i zkušeností vyučujících předmětu Právo a film na pražské právnické fakultě v druhé polovině článku popisujeme základní otázky, na které musí hledat odpověď učitel, který se rozhodne právnický seminář na své fakultě otevřít. Nabízíme i příklady dobré praxe, které snad budou budoucím vyučujícím právnických filmových seminářů ku prospěchu.